

*Hyväksytty vuosikokouksessa
27.3.2018*

KESKI-SUOMEN
SOSIAALIALAN
OSAAMISKESKUKSEN
KANNATUSYHDISTYS RY:N
TOIMINTASUUNNITELMA
VUODELLE 2018

Julkaisija

Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Osoite:

Matarankatu 4

40100 Jyväskylä

koskeverkko.fi

SISÄLLYS

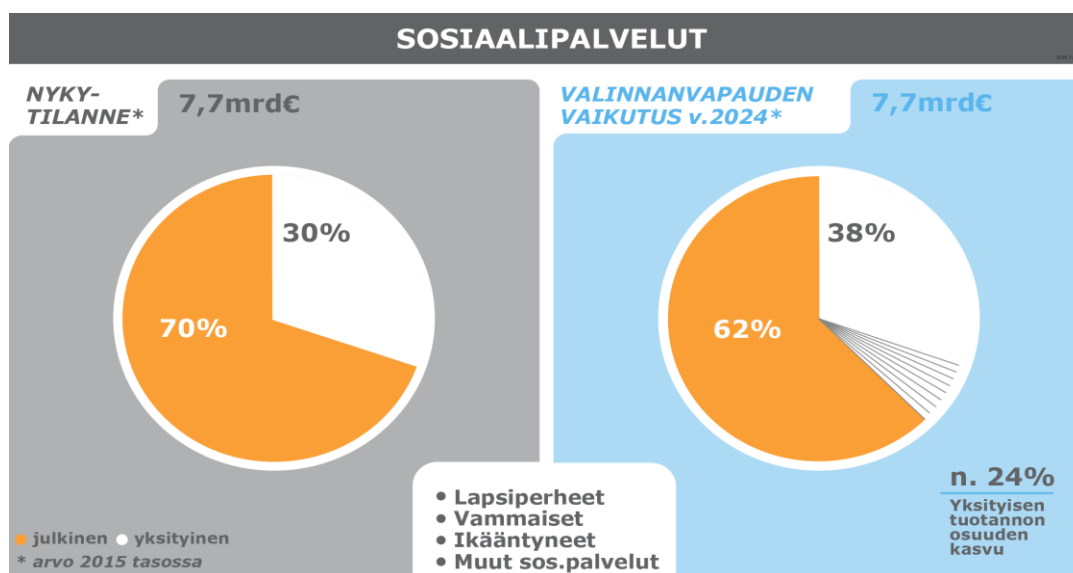
1	SOTE-UUDISTUS SYÖ VOIMAVAROJA MUTTA PAKOTTAA SOSIAALIHUOLTOA MYÖS ITSETUTKISKELUUN	4
2	KOSKEN TOIMINNAN PAINOPISTEET 2018	6
	2.1 Maakunnallisen kehittämiskäytännön edistämistyö	6
	2.2 Sosiaalihuoltolaki voimaan – sosiaalihuollon sisäinen integraatio ja paluu perusasioihin	7
	2.3 Sosiaalipoliittinen toiminta sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseksi ja eriarvoistumisen vähentämiseksi	8
3	KOSKEN ARVOT JA PERUSTEHTÄVÄ	10
4	KOSKEN PERUSTOIMINTA	11
	4.1 Sosiaalihuollon asiantuntemuksen turvaaminen	11
	4.2 Kosken työryhmät ja työkokoukset	12
	4.3 Viestintä	14
	4.4 Kosken hallinnollinen työ	16
	4.5 Kosken henkilöstö, osaamisen kehittäminen ja työhyvinvoinnin ylläpito	16
5	KOSKEN PALVELUTOIMINTA	18
	5.1 Sosiaaliasiamies	18
	5.2 Lastensuojelun erityissosiaalityöntekijä	19
	5.1 Konsultoiva varhaiserityisopettaja	19
	5.2 Lastensuojelun moniammatillinen asiantuntijaryhmä	20
	5.3 Koulutus ja konsultointi	21
6	KEHITTÄMIS- JA HANKETOIMINTA	21
	6.1 Kansa-koulu	21
	6.2 PRO SOS - Uudenlaista sosiaalityötä yhdessä rakentamassa	22
	6.3 Romaniasiain sosiaali- ja terveydenhuollon osaamiskeskus ROMKE	23
	6.4 Rainer-hanke	23
	6.5 Yhdessä ei olla yksin – Keski-Suomen hyvinvointiyhteistyöhanke	24
	6.6 Keski-Suomen hyvinvoinnin osaamiskeskittymä (KeHO)	26

	6.7 Hankeyhteistyö	26
7	KOSKEN TALOUS	28

1 SOTE-UUDISTUS SYÖ VOIMAVAROJA MUTTA PAKOTTAÄ SOSIAALIHUOLTOA MYÖS ITSETUTKISKELUUN

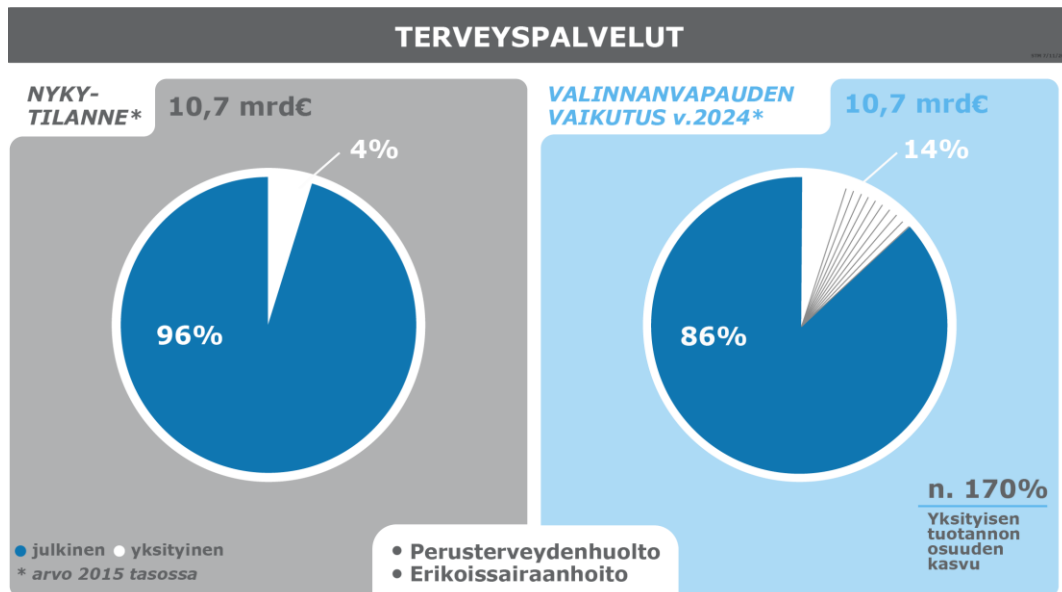
Sote- ja maakuntauudistuksen valmistelu on vuoden 2017 aikana ajautunut moniin poliittisiin ja perustuslaillisiin kiistoihin ja vaikeuksiin. Kun uudistukseen liitetyt maakuntamalli ja valinnanvapauden toteutus realisoituvat lainsäädännön tasolla, ovat uudistuksen peruseriaatteet hyvinvointi- ja terveyserojen kaventaminen, peruspalvelujen tasapuolinen turvaaminen eri puolilla maata, sote-integraatio ja kustannusten kasvun rajoittaminen jääneet varjoon. Julkisessa keskustelussa näyttäytyvät taistelu terveydenhuollon markkinoista, kuntien pelot tyhjilleen jäävistä kiinteistöistä ja yleinen hämmennys. Uudistuksen hallittu toimeenpano näyttää yhä vaikeammalta taustalla olevien poliittisten kiistojen vuoksi.

Tähän mennessä keskisuomalaisista kunnista vain Kinnulan kunta on lähtenyt terveystalvelujen kokonaisulkoistuksen tielle. Sen sijaan sosiaalihuollon palvelujen ulkoistamista tapahtuu kaiken aikaa. Jo nyt palveluja on ulkoistettu lähes kolmanneksen verran. STM:n tuore¹ arvio valinnanvapauden vaikutuksesta sosiaalipalveluiden yksityisen tuotannon osuuteen vuoteen 2024 mennessä on 8 % kasvu nykyisestä 30 %:sta.

Kuva 1. Julkisen ja yksityisen sosiaalipalvelun osuus 2015 ja valinnanvapauden toteuduttua (arvio)

¹ TEM Sosiaali- ja terveystalveluseminaari 16.11.2017 Kirsi Varhila: Sote-uudistus ja yritystoiminnan kehitysnäkymät

Kuva 2. Julkisen ja yksityisen terveyspalvelun osuus 2015 ja valinnanvapauden toteuduttua (arvio)

Terveydenhuollon yksityisten palvelujen osuus, joka on nykytasossa vain 4 %, on saman arvion mukaan kasvamassa 14 %:iin vastaavana aikana. Tämä kehityskulku on herättänyt laajan julkisen keskustelun, mikä tietenkin on hyvä. Mutta samalla se herättää kysymyksen siitä, miksi sosiaalihuollon yksityiset palvelut ovat niin itsestään selvä asia, ettei niistä tarvitse keskustella. Tosin esimerkiksi aiheeseen liittyvä ”Ei myytävänä” -kansalaisaloite on kerännyt tähän mennessä lähes 70 000 kannattajaa.

Uutta maakunta- ja sote-järjestelmää rakennettaessa asetetaan suuri vastuu järjestäjän kyvyille huolehtia maakunnan asukkaiden tarpeiden mukaisten palvelujen kokonaisuudesta. Järjestäjällä tulee olla vahva yhdessä pohdittuihin arvoihin nojautuva tietopohja maakunnan väestön oloista ja tarpeista. Tässä työssä sosiaaliset näkökohdat on tärkeää ottaa huomioon. Valmistelun varhaisemmissa vaiheissa nojattiin lähinnä terveydenhuollon indikaattoreihin. Olemmekin tarjonneet rakenteellisen sosiaalityön näkökulmaa maakunta- ja sotevalmisteluun.

Uutta maakunnallista palvelujärjestelmää rakennettaessa tulee säilyttää ja vahvistaa asukkaiden vaikutusmahdollisuus omiin elinoloihinsa ja palveluihinsa – jatkossa sekä kunta että maakuntatasolla. Jos alueen asukkaat mieltävät palvelut heille sopiviksi ja heidän kanssaan rakennetuiksi, se lisää hyvinvointia, luottamusta ja turvallisuudentunnetta. Kun alueen toimijoille annetaan mahdollisuus vaikuttaa ja kehittää palveluita, se luo myös pohjaa innovaatioille ja vaikuttavuuden paranemiselle. Tämä on korostunut mm.

Yhdessä ei olla yksin -hankkeen kokemuksen ja työskentelyn myötä: arjen toiminnoilla ja lähipalveluilla on suuri merkitys sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisessä.

Tavoitteenamme tulee olla kansalaisten omien voimavarojen vahvistaminen sekä ennaltaehkäisyyn ja palvelujen kokonaisuus, jota tutkimus-, koulutus- ja kehittämistoiminta tukee. Erityisesti lasten ja perheiden, ikääntyneiden, mielenterveys ja päihdekuntotutujien tai vammaisten henkilöiden elämäntilanteen parantaminen sekä hyvinvointi- ja terveyshyöty syntyvät toimivista lähi- ja arkipalveluista, joita tarvittaessa täydennetään erilaisella erityisosaamisella.

Koske tarjoaa myös vuonna 2018 työryhmiään maakunta- ja sote-uudistuksen käyttöön. Näissä ryhmissä maakunnan sote-ammattilaiset, kokemusasiantuntijat, oppilaitosten ja järjestöjen edustajat voivat tuoda oman osaamisensa uusien toimintamallien rakentamiseen.

Kosken tavoitteena on erityisesti työskennellä sen puolesta, että maakuntaan syntyy korkeatasoinen tutkimus-, koulutus-, kehittämis- ja ennakointiyksikkö, joka turvaa maakunnan asukkaiden palveluiden laadun ja kehittymisen. Samalla se vie sosiaali- ja terveydenhuoltoa eteenpäin siten, että turvataan ammatillinen osaaminen, tutkimuksen taso, uudet innovaatiot ja alueen houkuttelevuus niin asukkaille kuin yrityksille. Kun maakuntaan suunnitellaan tutkimus-, koulutus- ja kehittämissyksikköä, hyödynnetään SOTE 2020- ja Campus FI -hankkeissa sekä KeHO:ssa (Keski-Suomen hyvinvoinnin osaamiskeskittymä) tehty työ. Koske osallistuu myös yhteistoiminta-alueen tutkimus-, koulutus- ja kehittämistoiminnan suunnitteluun sekä valtakunnalliseen yhteistyöhön.

2 KOSKEN TOIMINNAN PAINOPISTEET 2018

Vuoden 2018 toiminnassa jatketaan pitkälti edellisen vuoden painopisteiden mukaisia tehtäviä. Kosken toiminnalle määriteltyjä arvoja ja perustehtävää ei ole myöskään tarpeen tässä vaiheessa muuttaa.

2.1 Maakunnallisen kehittämisrakenteen edistämistyö

Kuten edellisessä kappaleessa todettiin, Keski-Suomen maakuntaan ollaan rakentamassa sote-järjestämislain mukaista kehittämistoimintaa. Työtä poh-

justi SOTE 2020-hankkeen tilaama ja Raili Haakin toteuttama raportti ”Keski-Suomen sosiaali- ja terveydenhuollon kehittämisrakenne”² ja sitä jatkoi Campus FI -hanke. Vuoden 2017 alussa aloitti toimintansa KeHO, joka on jakautunut tutkimus-, koulutus-, innovaatio-, hanke- ja viestintäryhmiin. Näissä kaikissa ja lisäksi ohjausryhmässä Koskella on edustus. KeHO kokoaa laajasti (16) maakunnan hyvinvointialan tutkimus-, koulutus- ja kehittämistoimijaa.

Lisäksi Koske vaikuttaa vuonna 2018 sote- ja maakuntauudistuksen TIKKE (tutkimus-, innovaatio-, koulutus-, kehittäminen-, ennakointi) -toiminnon synnyttämiseen. Toiminta tulee olemaan lakisääteistä, mikäli sote-järjestämislaki tulee voimaan. Samalla osaamiskeskuslaki kumoutuu.

Osana Lapset ja perheet -kärkihanketta toteutetaan ns. Osaamis- ja tukikeskuksmallin kehittäminen. Sillä turvataan kaikkein vaativinta hoitoa ja apua tarvitsevien lasten ja perheiden auttaminen. Tätä varten on perustettu sekä maakunnallinen, yhteistyöalueen laajuinen että valtakunnallinen työryhmä. Koskella on edustus näissä kaikissa. Näissä työryhmissä luodaan uusi integroitu toimintamalli, johon kytketään myös tutkimusta ja kehittämistä.

Uutena sosiaalialan kehittämistehtävänä on nousemassa ammattihenkilölain mukaisiin vaatimuksiin vastaavan osaamisen tason ja laadun varmistaminen. Nämä kriteerit tulee laatia valtakunnallisesti oppilaitosten, kuntien / maakuntien, osaamiskeskusten, STM:n ja OKM:n kesken. Tähän työhön saamme osallistua.

2.2 Sosiaalihuoltolaki voimaan – sosiaalihuollon sisäisen integraatio ja paluu perusasioihin

Vuonna 2015 voimaan tullut sosiaalihuoltolaki edellyttää yhä sisäänajoa ja koulutusta. Vaikuttaa siltä, että sen toimeenpano ja laajamittainen toimintakulttuurin muutos, jota laki edellyttää, on jäänyt sote-uudistuksen jalkoihin. Vuoden 2018 tavoitteena on, että lain edellyttämää ennaltaehkäisevää, asiakaslähtöistä ja peruspalveluja painottavaa työskentelytapaa pohditaan laajasti Kosken eri työpajoissa. Laki nostaa esiin myös sosiaalihuollon sisäisen integraatiotarpeen. Alalla on viime vuosina kehitetty voimallisesti erityisosaimista ja rakennettu myös organisaatioita sen varaan.

Vuoden 2017 aikana huomasimme, että sosiaalihuollon ammattilaisilta alkaa olla hukassa sosiaalihuollon kokonaisuus. Tunneimme kyllä hyvin jonkin

---

² <http://koskeverkko.fi/wp-content/uploads/2013/11/26.10.2015-K-S-SOTE-KEHITT%C3%84MISRAKENNE-SUUNNITELMA-Raili-Haaki.pdf>

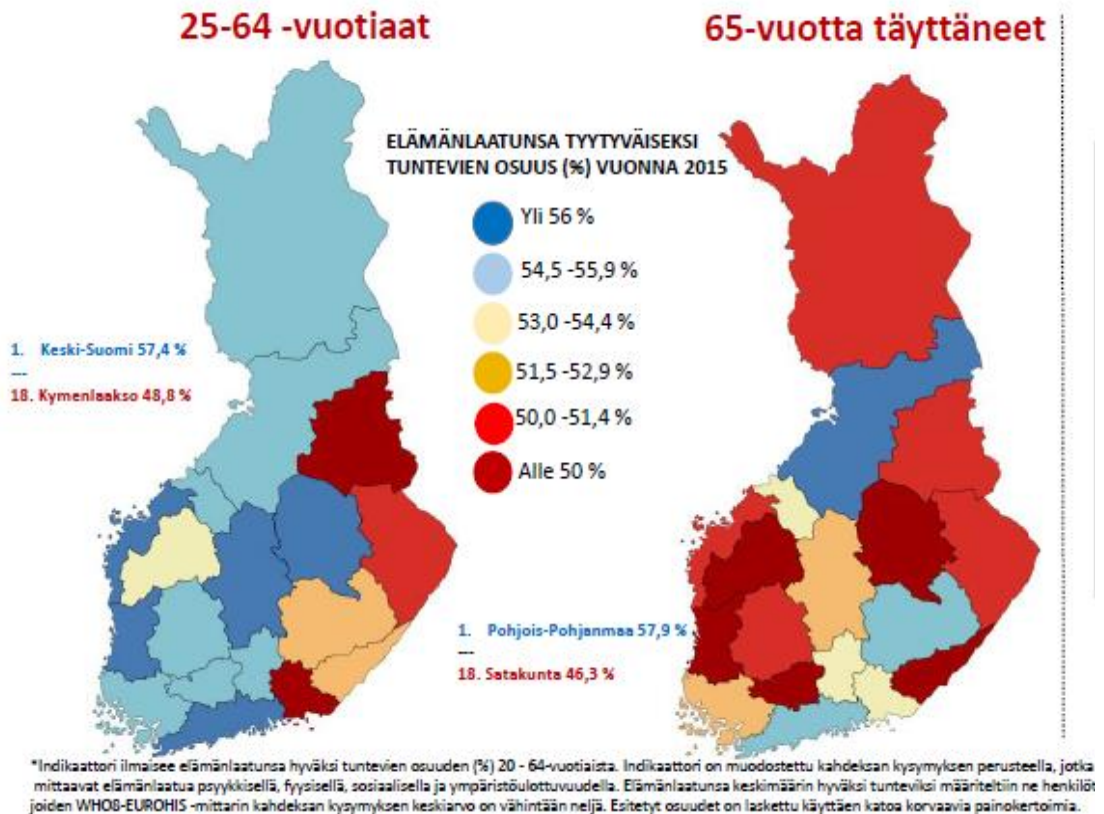
erityisalan, mutta emme enää tiedä, mitä naapuriosastolla tehdään. Tai jos tiedämmekin, niin vain sen verran, että lähetämme tarpeen tullen asiakkaan sinne. Tämä siitä huolimatta, että olemme ylpeilleet kokonaisvaltaisella työotteellamme! Tämä oivallus syntyi Pro Sos -hankkeen keskustelukahvilassa, jossa yritimme hahmottaa sosiaalihuollon uutta rakennetta. Tuolloin päätimme järjestää mallintamistyöpajoja, joita jatkamme vuonna 2018. Ne ovat erittäin hyödyllisiä myös sote-uudistuksen toimeenpanossa. Niissä joudumme käymään läpi käsitteitä, asiakkuuksia, rakenteita, osaamista, palveluprosesseja, jne. On tärkeää, että käymme sekä lasten ja perheiden, vammaisten, aikuisten, vanhusten, päihde- ja mielenterveyskuntotutujien näkökulmasta läpi sosiaalihuoltolain perusarvot, ideat ja kysymykset, jotta saisimme koko alalle yhteisiä toimintakäytäntöjä ja yhteistä toimintakulttuuria.

Tätä työtä tukevat vahvasti maakunnassa meneillään olevat hankkeet, kuten ProSos, Keski-Suomen LAPE ja Kansa-Koulu-hanke (sosiaalihuollon kirjaamisvalmennus). Lisäksi Koske tuottaa edelleen tarpeiden ja toiveiden mukaisia seminaaripäiviä ja koulutuksia yhteistyössä eri tahojen kanssa sekä Kosken maksullisena palvelutoimintana.

2.3 Sosiaalipoliittinen toiminta sosiaalisen hyvinvoinnin edistämiseksi ja eriarvoistumisen vähentämiseksi

Koske pyrkii pitämään esillä sosiaalisen hyvinvoinnin teemaa yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Nostamalla esiin kansalaisten voimavarojen vahvistamisen, asiakaskokemuksen parantamisen, henkilöstön laajan mukaan ottamisen kehittämistyöhön ja yhteisöjen rakentamisen merkityksen Koske voi tuoda uusia näkökulmia ja resursseja yhteiskunnalliseen uudistukseen. Oheisesta kuvasta (kuva 3) näkyy, että elämänlaatu voidaan silti kokea hyväksi, vaikka Keski-Suomessa on korkea sairastavuus varsinkin ja kyselyn tekoaikaan maan korkeimpia työttömyysasteita.

Eriarvoisuuden vähentäminen ja sosiaalisen hyvinvoinnin vähentämiseen tähtäävä työ on keskeistä useasta eri näkökulmasta. Rakenteellinen työ, jota sosiaalihuollossa tehdään erityisesti rakenteellisen sosiaalityön nimissä, tulee nostaa entistä keskeisempään asemaan ja sosiaaliasiamies Eija Hiekan sanoin: ”Rakenteellinen sosiaalityö on muutostyötä ja kehittämistä, kokemusten ja tiedon keräämistä, etenemistä yksityisestä yleiseen ja tiedon välittämistä...Painopiste olisi hyvä saada ongelmien ennakointiin ja ehkäisyyn.”

Kuva 3. Elämänlaatunsa hyväksi tuntevien osuus (%) vuonna 2015³

Sosiaalisen kestävyuden näkökulmasta on tärkeää huomata sekä elämänlaadun ja hyvinvoinnin edistäminen että sosiaalisen syrjäytymisen ja huonosuuden kasautumisen ehkäisy. Me tiedämme, että sosiaalinen eriarvoisuus ilmenee erityisesti terveyseroina (WHO:n terveyden sosiaaliset determinantit). Lisäksi jatkuvasti saamme tutkimusnäyttöä siitä, että syrjäytyminen on yhteiskunnan vaarallinen turvallisuusriski. Suurten hyvinvointierojen yhteiskunta on kallis ylläpitää.

Saamme uutta tietoa terveyden ja hyvinvoinnin eriarvoisuuden kaventamisen menetelmistä Suomen akatemian rahoittamasta PROMEQ-tutkimushankkeesta, jonka toiminnassa olemme mukana. Keski-Suomi on yksi hankkeen tutkimusmaakunnista. Hanke perustuu mm. sille tiedolle, että perinteiset menetelmät eivät saavuta haavoittuvassa asemassa olevia ryhmiä. Näiksi ryhmiksi hanke on tunnistanut: 1) koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevat nuoret, 2) pitkäaikaistyöttömät, 3) juuri oleskeluluvan saa-

³ Lähde: THL ATH tutkimus, kartat ja luokittelu Timo Aro

neet maahanmuuttajat ja 4) paljon sosiaali- ja terveystalvveluita tarvitsevat kotona asuvat ikäihmiset.

Hanke tarkastelee terveyden ja hyvinvoinnin eriarvoisuutta voimavarojen ja mahdollisuuksien näkökulmasta. PROMEQ:issa terveyden ja hyvinvoinnin eriarvoisuus nähdään liittyvän yksilöllisten tekijöiden lisäksi kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin tekijöihin sekä näiden väliseen vuorovaikutukseen. Yleisenä viitekehyksenä toimii WHO:n määritelmä elämänlaadusta ihmisten terveyden ja fyysisen toimintakyvyn, kognition, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin sekä aineellisten elinolojen, palvelujen saatavuuden ja muiden ympäristötekijöiden kokonaisuutena. Nämä voimavarat määrittävät henkilön tosiasiallisia mahdollisuuksia (capability) hyvinvointiin ja terveisiin elintapoihin. Keskeinen oletus PROMEQ:issa on, että näihin vaikuttamalla voidaan parantaa ihmisten kykyä muuttaa toimintaansa ja elämäntilannetta niin, että terveys ja hyvinvointi kohentuvat. Sosiaalista markkinointia kokeillaan keinona viestiä ja olla vuorovaikutuksessa valittujen kohderyhmien kanssa, ja tukea myönteisiä muutoksia heidän elintavoissaan.

PROMEQ-hankkeen tavoitteena on kehittää vaikuttavia menetelmiä erityisesti näiden neljän tutkimuksen kohteena olevan ryhmän hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen, ja käyttää sosiaalista markkinointia tukemaan myönteisiä muutoksia heidän elintavoissaan ja elämänlaadussaan. Lisäksi tavoitteena on integroida sosiaali- ja terveystalvvelut tiiviimmin osaksi hyvinvoinnin ja terveyden edistämistoimien kokonaisuutta ja julkisen, yksityisen ja vapaaehtoisen sektorin yhteistyötä. Vaikka kohderyhmiksi on valittu edellä mainitut ryhmät, tulokset antavat pohjan hyvinvointia ja terveyttä kokonaisvaltaisesti lähestyvän väestötason toimintamallin kehittämiseen.

3 KOSKEN ARVOT JA PERUSTEHTÄVÄ

Kosken toiminta perustuu **avoimuuteen, luotettavuuteen ja yhdenvertaisuuteen**. Pyrimme elämään todeksi ja edistämään näitä arvoja kaikessa toiminnassamme – niin omassa perustussammme, palvelutoiminnassamme, hanketyössämme kuin yhteiskunnallisessa vaikuttamistyössämmekin.

Avoimuudella tarkoitamme sitä, että:

- Toimintamme ja keskustelufoorumimme ovat avoimia kaikille sosiaalialan ammattilaisille ja muille toimijoille.
- Kokoamamme, tuottamamme ja välittämämme tieto on kaikkien saatavilla ja siten hyödynnettävissä ja parannettavissa.

- Olemme avoimia uusille ideoille ja ajatuksille ja kuuntelemme muita ihmisiä, organisaatioita ja yhteisöjä.

Luotettavuus tarkoittaa sitä, että:

- Teemme sen, mitä lupaaamme ja teemme sen niin hyvin kuin osaamme.
- Kosken jakama ja välittämä tieto on pätevää ja luotettavaa.

Yhdenvertaisuutta toteutamme Kosken työssä:

- Rohkaisemalla alan ammattilaisia, asiakkaita ja järjestötoimijoita osallistumaan ja tuomaan esille ajatuksia koulutustaustasta, ammatti- tai organisaatioasemasta riippumatta. Kohtelemme kaikkia alan toimijoita yhtä arvokkaina.
- Siten, että toimintamme tähtää yhteiskunnallisen eriarvoisuuden vähentämiseen ja kaikkien kansalaisten tasa-arvon edistämiseen.

Arvojen pohjalta kiteytetty Kosken perustehtävä:

Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus on maakunnallinen, vaikiintunut, joustava ja arvostettu sosiaalialan kehittämissyhteisö ammattilaisille ja muille toimijoille.

4 KOSKEN PERUSTOIMINTA

Valtion vuoden 2018 talousarvioesityksessä sosiaalialan osaamiskeskuksille ehdotetaan 3 miljoonan euron valtionavustusta. Rahoitus pysyy vuoden 2017 tasolla.

4.1 Sosiaalihuollon asiantuntemuksen turvaaminen

Kosken tärkeimpänä sosiaalipoliittisena vaikuttamistehtävänä on pitää esillä väestön tarpeita vastaavaa sosiaalialan asiantuntemusta, alan ammattilaisia, heidän osaamistaan sekä sen kehittämisen tärkeyttä ja sosiaalisen hyvinvoinnin merkitystä ja edellytyksiä.

Lisäksi tehdään työtä sen eteen, että sote-integraatiota toteutetaan erityisesti niissä palveluissa, joissa se toimii keinoa asiakkaiden palveluprosessien sujuvoittamisessa ja helpottamisessa. Tässä tarkoituksessa jatketaan yhteistyötä

perusterveydenhuollon yksikön ja KTVA:n kanssa. Keskiöön nostetaan paljon hoitoa ja apua tarvitsevat asiakkaat.

4.2 Kosken työryhmät ja työkokoukset

Koske koordinoi maakunnallisten työryhmien toimintaa ja kutsuu sosiaalialan eri ammattilaisia työkokouksiin.

Laajapohjaisella työryhmätyöskentelyllä on Keski-Suomen maakunnassa jo pitkät perinteet. Työryhmät linjaavat oman toiminta-alueensa maakunnallista kehittämistä. Eri sisältöalueiden työryhmät koostuvat käytännön sekä koulutuksen ja tutkimuksen edustajista. Toimintaan on sitoutunut myös asiakaskehittäjiä sekä alan ammattilaisia niin julkiselta sektorilta, järjestöistä kuin yksityisiä palveluntuottajiaakin. Työryhmätoiminnan tarkoitus on tunnistaa ajankohtaisia osaamisvajeita ja kehittämistarpeita sekä innovoida kulloinkin tarvittavia kehittämisen toimia.

Kosken työryhmät ja työkokoukset ovat tiiviisti osa maakunta- ja soteuudistuksen kehittämistyötä.

Kosken työryhmät:

1. Keski-Suomen sosiaali- ja terveydenhuollon koulutus- ja tutkimusyhteistyöryhmä

- Työryhmä tekee yhteistyötä maakunnan muiden sote-alan tutkimus-, koulutus- ja kehittämisteemoja käsittelevien työryhmien kanssa. Työryhmä kokoontuu tarpeen mukaan.

2. Keski-Suomen vammaispalvelutyöryhmä

- Työryhmä toimii vammaispalvelujen maakunta- ja sotevalmistelua tukevana ryhmänä. Työskentelyä ohjaa Keski-Suomen vammaisstrategiaesitys sekä uudistuva vammais- ja itsemääräämisoikeuslainsäädäntö.

3. Keski-Suomen lastensuojelutyöryhmä

- Työryhmä käsittelee lastensuojelutyöhön ja palveluiden kehittämiseen liittyviä ajankohtaisia asioita sekä valtakunnallisia uudistuksia mm. lainsäädäntöön liittyen. Työryhmän asiantuntemus on edelleen Keski-Suomen LAPE-kärkihankkeen käytettävissä. Työryhmä pitää myös yhteiskokouksia keskussairaalan

oman lastensuojeluryhmän kanssa. Työryhmä kokoontuu vuoden aikana tarpeen mukaan.

4. Aikuissosiaalityön työryhmä

- Uutena avauksena kutsutaan koolle maakunnan aikuissosiaalityön ammattilaisia tukemaan Keski-Suomen sote- ja maakuntavalmistelua. Toimintaa koordinoi PRO SOS -hanke.

5. Keski-Suomen päihde- ja mielenterveystyöryhmä

- Työryhmä kutsutaan tarpeen mukaan koolle.

Kosken työkokoukset

Työkokouksia järjestetään Keski-Suomessa useille ammattiryhmille. Koske vastaa sosiaalialan ammattilaisten työtä tukevien työkokouksien koordinoinnista ja koollekutsumisesta tarpeen mukaan. Työkokoukset mahdollistavat ajankohtaisen tiedon sekä maakunnallisen kuulumisten ja kokemusten vaihdon, hyvien käytäntöjen välittymisen ja työnohjauksellisen vertaistuen. Työkokoukset ovat osallistujille maksuttomia.

Koske on sitoutunut järjestämään seuraavat työkokoukset:

1. Varhaiskasvatuksen maakunnallinen työkokous

- Vuosittainen varhaiskasvatusjohdon sekä alan tutkimuksen ja koulutuksen edustajien yhteinen maakunnallinen työkokous järjestetään keväällä

2. Kuraattorien maakunnallinen työkokous

- Pidetään kesäkuussa

3. Sosiaali- ja terveysjohdon työkokous

- Suunnitellaan yhteistyössä Keski-Suomen sote-vastuuvalmistelijoiden kanssa. Työkokouksilla tuetaan sote- ja maakuntataudistuksen etenemistä.

4. Vammaispalveluista vastaavien maakunnallinen työkokous

- Jatketaan kokoontumisia kentältä nousevien ajankohtaisten tarpeiden ja teemojen perusteella. Osallistujien asiantuntemusta hyödynnetään sote- ja maakuntavalmistelussa.

5. Vanhustyön johdon työkokous

- Suunnitellaan yhteistyössä I&O-muutosagentin ja sote-/makujohtoryhmän vanhuspalvelujen vastuuvastuun valmistelijan kanssa. Työkokouksilla tuetaan sote- ja maakuntauudistuksen etene- mistä.

Valtakunnallinen vaikuttamistyö ja työryhmiin osallistuminen

Koske pyrkii edelleen toimimaan linkkinä sosiaalialan valtakunnallisen ja alueellisen kehittämistoiminnan välillä. Ajankohtaisiin keskusteluihin, lausuntopyyntöihin vastaamiseen ja erilaisille foorumeille osallistutaan mahdollisuuksien mukaan.

- Kosken johtaja osallistuu sosiaalialan osaamiskeskusten johtajien valtakunnallisiin kokouksiin ja ministeriön tilaisuuksiin sekä muihin valtakunnallisiin valmisteluryhmiin, kuten LAPE-kärkihankkeen OT-keskustyöryhmään
- Kosken työntekijät osallistuvat valtakunnallisiin osaamiskeskusten työntekijöiden keskinäisiin eri sisältöalueisiin ja hankkeisiin liittyviin tapaamisiin ja muihin verkostoihin.

4.3 Viestintä

Hyvällä viestinnällä varmistetaan avoimuuden, luotettavuuden ja yhdenvertaisuuden toteutumista Kosken toiminnassa. Vahvistamme sosiaalialan näkyvyyttä ajantasaisella viestinnällä kertomalla eri viestintävälinein omasta ja yhteistyöverkostojemme toiminnasta.

Tavoitteet:

1. ulkoisen viestinnän ajantasaisuus ja tehokkuus
2. sisäisen tiedonkulun varmistaminen ja hyvän hengen ylläpito
3. sähköisten viestintäkanavien ja teknologian hyödyntäminen

Keinot:

Ulkoisen viestinnän ajantasaisuus ja tehokkuus

- Kosken kotisivuille tuotetaan uutisia omasta toiminnasta sekä sosiaalialan ja maakunnan ammattilaisten näkökulmasta keskeisistä asioista.
- Kosken tapahtumakalenteriin liitetään hyvissä ajoin Kosken järjestämät tapahtumat sekä näiden kutsut. Tapahtumakalenteriin laitetaan näkyville muita keskeisiä tapahtumia.
- Kosken kotisivuja päivittävät kaikki työntekijät. Kotisivut pidetään ajan tasalla.
- Kosken sähköistä ajankohtaistiedotetta uudistetaan. Vuoden aikana otetaan käyttöön uusi sähköinen uutiskirje.
- Kosken tapahtumista ja työryhmistä tiedotetaan eri sähköisissä kanavissa mahdollisimman laajoilla jakeluilla.
- Kosken toimintoihin ja hankkeisiin liittyviä raportteja julkaistaan Kosken Raportteja ja Tutkimuksia -sarjoissa.
- Kosken työntekijät ovat valmiita reagoimaan toimittajien yhteydenottoihin ja antamaan asiantuntijatietoa julkisuuteen.
- Viestinnässä hyödynnetään sosiaalista mediaa. *WANTED - sosiaalialan positiivinen ammattilainen* -Facebook-sivulla julkaistaan alan yleisiä ajankohtaisia uutisia ja mahdollistetaan keskustelu aiheista. Yhdessä ei olla yksin -hanke tiedottaa toiminnassaan omilla Facebook-sivuillaan. Työntekijät jakavat tietoa ja osallistuvat keskusteluihin *Twitterissä* oman tai Kosken tilin (@KeskiSuomenoske) kautta.

Sisäisen tiedonkulun varmistaminen ja hyvän hengen ylläpito

- Koskessa ylläpidetään arvoista lähtevää työskentelykulttuuria. Yhteiset fyysiset työtilat tarjoavat mahdollisuuden ammatillisiin pohdintoihin, tietojen jakamiseen ja toisten auttamiseen. Näiden käytäntöjen ylläpitäminen on jokaisen työyhteisön jäsenen vastuulla. Myös yhdessä kahvittelu on tärkeä jakamisen ja luovan ideoinnin foorumi.
- Työyhteisön kuukausittaista palaverikäytäntöä jatketaan. Työyhteisökokousten asialistat ja muistiot toimitetaan kaikille työyhteisön jäsenille.

- Kosken sisäisen työskentelyn alustana vahvistetaan Office 365 -ohjelmien käyttöä.
- Sähköisen tiedon arkistointiin tarkoitettun Kosken verkkolevyn säännöllistä käyttöä vahvistetaan.
- Valmistaudutaan vuonna 2018 voimaantulevien EU:n tietosuojalainsäädännön muutoksiin

Sähköisten viestikanavien ja teknologian hyödyntäminen

- Vahvistetaan Skype for Business -ohjelman käyttöä Kosken tilaisuuksissa. Videoneuvotteluyhteyksiä hyödynnetään myös osallistumalla muiden järjestämiin tilaisuuksiin etäyhteydellä.
- Sosiaaliasiamiehen tietoturvallisen asiointipalvelun käyttöä pyritään edelleen lisäämään ja asiakkaita ohjataan aktiivisesti palvelun käyttöön. Asiointi tapahtuu Suomi.fi-portaalin kautta.
- Selvitetään salatun sähköpostiyhteyden hankinta ja käyttöönotto MASTER-työryhmän koollekutsumisessa.

4.4 Kosken hallinnollinen työ

- Kosken kannatusyhdistyksen hallitus kokoontuu vuosittain 6–7 kertaa. Esittelijänä toimii Kosken johtaja ja sihteerinä suunnittelija.
- Yhdistyksen vuosikokous järjestetään kevätkaudella sääntöjen mukaisesti.
- Kosken strategiapäivä järjestetään vähintään kerran

4.5 Kosken henkilöstö, osaamisen kehittäminen ja työhyvinvoinnin ylläpito

- Kosken työntekijöiden kanssa käydään vuosittaiset kehityskeskustelut
- Työntekijöillä on mahdollisuus työnohjaukseen
- Työterveyttä ja hyvinvointia tuetaan mm. kulttuuri- tai liikuntailtapäivillä vähintään kahdesti vuodessa.
- Työyhteisölounaat kuukausittain

Kosken henkilöstö

1. Marja Heikkilä, johtaja, 0400 546 613
2. Eija Hiekka, sosiaaliasiamies, 044 265 1080

3. Tanja Hänninen, kiertävä lastensuojelun erityissosiaalityöntekijä, 044 265 1064
4. Marianne Kuorelahti, hankekoordinaattori /PRO SOS, 040 157 7822
5. Sivi Talvensola, suunnittelija, 0400 904 663
6. Sirpa Pekkarinen, projektipäällikkö, Yhdessä ei olla yksin -hanke,
7. Päivi Kaski, projektikehittäjä, Yhdessä ei olla yksin -hanke,
8. Päivi Gynther, suunnittelija, ROMKE-hanke

Henkilöstömäärään vaikuttaa uudet hankkeet ja selvitystyöt.

Kosken henkilöstön koulutussuunnitelma

Kehittäjien on tärkeää jatkuvasti kehittää myös omaa osaamistaan, jotta toiminnalle asetetut tavoitteet saavutetaan ja Koskella olisi annettavaa maakunnallisessa kehittämistyössä. Henkilöstö seuraa alan keskusteluja, julkaisuja ja osallistuu vuoden aikana koulutuksiin, seminaareihin ja tilaisuuksiin, jotka palvelevat tätä tarkoitusta. Suunnitelma päivittyy vuoden varrella.

Koko Kosken henkilöstölle sopivia koulutuksia ja tilaisuuksia ovat esimerkiksi:

- Sosiaalityön tutkimuksen päivät
- Sosiaalialan asiantuntijapäivät
- Sosiaalialan osaamiskeskuspäivät
- Erilaiset viestintäseminaarit

Kosken eri toiminta-alueiden työntekijät osallistuvat määrärahojen puitteissa omaan sisältöalueeseensa liittyviin tilaisuuksiin ja koulutuksiin, kuten esimerkiksi Valtakunnalliset aikuissosiaalityön päivät.

Koske tukee työntekijöidensä jatkokouluttautumista. Esimerkiksi ammatilliseen erikoistumiskoulutukseen liittyvät lähipäivät toimivat koulutussuunnitelmaan sisällytettävänä oman osaamisen kehittämisenä.

Kosken työntekijöiden on mahdollista kehittää omaa osaamistaan muilla tavoilla ja osallistua tarkoituksenmukaisiin seminaareihin, koulutuksiin, tapahtumiin ja opintokokonaisuuksiin.

5 KOSKEN PALVELUTOIMINTA

5.1 Sosiaaliasiamies

Osaamiskeskus jatkaa ja kehittää vuonna 2004 aloitettua sosiaaliasiamiestoimintaa koko maakunnan kattavasti. Sosiaaliasiamiestyössä pyritään palvelemaan eri kuntien asukkaita tarpeiden mukaisesti ja mahdollisimman tasa-arvoisesti. Päätoimisena sosiaaliasiamiehenä jatkaa Eija Hiekka ja Tanja Hänninen vastaa oman työnsä ohessa osasta Jyväskylän kaupungin alueista toimimalla Palokan, Tikkakosken ja Vaajakosken sosiaaliasiamiehenä.

Sosiaaliasiamiestoiminta on puolueetonta, riippumatonta asiakaspalvelua ja sosiaalipalvelujen kehittämistyötä rakenteellisen sosiaalityön hengessä. Asiamies neuvoo ja tiedottaa palveluista ja pyrkii sekä vahvistamaan sosiaalihuollon asiakkaiden asemaa että edistämään asiakkaiden oikeuksien toteutumista. Sosiaaliasiamies kokoaa kunnittain palautetietoa sosiaalihuollon palvelujen toimivuudesta, seuraa asiakkaan oikeuksien ja aseman kehitystä sekä laatii niiden pohjalta vuosittain selvityksen kunnille. Selvityksestä tiedotetaan viestimille ja kuntien lisäksi selvitys toimitetaan Sosiaali- ja terveysministeriöön, Valviraan sekä Länsi- ja Sisä-Suomen aluehallintovirastoon. Yhteydenottotilastoinnissa käytetään laajimmin käytettyä tilastointitapaa, joka mahdollistaa palvelujen jatkuvan seurannan, vertailun ja kehittämisen.

Valtaosa sosiaaliasiamiestyöstä on asiakaspalvelua, mutta myös runsaasti yhteistyötä julkisten ja yksityisten sosiaalihuollon palvelujen tuottajien, oppilaitosten, järjestöjen, valvontaviranomaisten kuin myös kehittämishankkeiden kanssa. Sopimuskuntien kanssa järjestetään vuosittain yhteinen kuntakokous ja sosiaaliasiamiehet osallistuvat tarvittaessa kuntien ja järjestöjen tilaisuuksiin. SoTe-uudistuksen ja muiden muutosten valmisteluun osallistumisen tavoitteena on vaikuttaa osaltaan siihen, että sosiaalihuollon asiakkaat saavat kunnasta, järjestäjästä ja tuottajasta riippumatta riittävät ja laadukkaat palvelut ja että asukkaat ovat sosiaalipalvelujen suhteen koko maakunnassa mahdollisimman yhdenvertaisessa asemassa.

Sosiaalialan osaamiskeskukset tuottavat sosiaaliasiamiespalvelun 86 kuntaan (1,3 milj. asukasta). Jotta toiminta on mahdollisimman tehokasta ja vaikuttavaa, osaamiskeskusten sosiaaliasiamiehet tekevät yhteistyötä paitsi keskenään myös muiden sosiaaliasiamiesten kanssa (konsultointi, lakiluonnosten kommentointi, vuosittaiset kuntakyselyt ja selvitykset). Eija Hiekan kausi Sosiaaliasiamiehet ry:n hallituksen jäsenenä jatkuu. Sosiaaliasiamiehet osallistuvat aktiivisesti ammattitaitoa ylläpitävään ja kehittävään koulutukseen. Vuonna 2018 pyritään varmistamaan, että kuntien ja muiden palveluntuottajien sosiaaliasiamiestoimintaa koskevat yhteystiedot ovat ajan tasalla ja

muistutuslomake helposti saatavissa. Suojatun sähköisen asioinnin osuutta pyritään edelleen lisäämään asiakastyössä.

5.2 Lastensuojelun erityissosiaalityöntekijä

Lastensuojelun erityissosiaalityöntekijän 13. toimintavuonna palvelua tarjotaan edelleen Keski-Suomen maakunnan kunnille sekä muille toimijoille.

Lastensuojelun erityissosiaalityöntekijän palveluna tarjotaan konsultaatiota, työparityöskentelyä sekä koulutusta lastensuojelun ja lasten huollon ja tapamisoikeuden piiriin kuuluvissa asioissa. Erityissosiaalityöntekijältä saa työapua myös sukulaissijaisvanhemmuusselvityksiin ja lastensuojeluntarpeen selvityksiin sekä lapsen läheisverkoston kartoituksiin. Hän voi toimia toisena, lastensuojeluun perehtyneenä työntekijänä. Lastensuojelulain 13 §:n mukaisena, lapsen asioista vastaavana sosiaalityöntekijänä toimii kunnan oma sosiaalityöntekijä.

Työnkuvaan kuuluu myös VOIKUKKIA-vertaisryhmätoiminnan koordinaatio Keski-Suomessa. Toiminnalla tuetaan huostaan otettujen ja sijoitettujen lasten vanhempia heidän omassa vanhemmuudessaan ja yhteydenpidossa sijoitettuun lapseen.

Lastensuojelun erityissosiaalityöntekijän toiminta perustuu suoritetaksaan.

Lastensuojelun erityissosiaalityöntekijä toimii Kosken kokoon kutsuman Keski-Suomen lastensuojelutyöryhmän sihteerinä ja tarvittaessa lastensuojelun moniammatillisen asiantuntijaryhmän sihteerinä.

5.1 Konsultoiva varhaiserityisopettaja

Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen hallinnoima konsultoivan erityislastentarhanopettajan palvelutoiminta alkoi vuonna 2009 kuuden kunnan yhteisellä sopimuksella. Vuonna 2018 sopijakunnat ovat Hartola ja Joutsa. Varhaiserityisopettaja Liisa Grönholm-Sihvola toimii Hartolan ja VEO Kaarina Parikka Joutsassa. Kunnat maksavat toiminnasta aiheutuvat kulut suhteessa käyttämäänsä palvelujen määrään.

Toimintaa on kehitetty vuosien varrella siten, että yhä useampaan maakunnan kuntaan on saatu oma toimiva varhaiserityisopetus. Kun Kosken pitkäaikainen VEO Tuulikki Koljonen jäi eläkkeelle kesällä 2017, jäi palvelujen piiriin vain kolme kuntaa. Tarkoituksena on edelleen tukea näiden maakunnan reuna-alueiden kuntien varhaiskasvatusta ja järjestää lisäksi maakunnan varhaiskasvatusjohdon ja tutkijoiden vuosittaisia työkokouksia. Näissä ko-

kouksissa keskustellaan varhaiskasvatuksen ajankohtaisaiheista ja tutkimuksen uusista tuloksista. Vuoden 2018 työkokous toteutetaan yhteistyössä Keski-Suomen LAPE-hankkeen kanssa.

Konsultoivan varhaiserityisopettajan toimintatapoina ovat:

- jalkautunut, suora henkilöstön ohjaus ja konsultaatio
- kuntien työntekijän työparina toimiminen
- osallistuminen asiakastapaamisiin, kotikäynteihin, neuvotteluihin
- puhelinkonsultaatio
- pedagogisen toiminnan suunnittelu yhdessä henkilöstön kanssa
- yksilö- ja pienryhmätyöskentely lasten kanssa
- varhaiserityiskasvatukseen liittyvän koulutuksen järjestäminen
- uusimpaan tutkimukseen ja hyväksi todettuihin toimintamalleihin perustuva kehittämistyö

5.2 Lastensuojelun moniammatillinen asiantuntijaryhmä

Lastensuojelulain (417/2007) 14 §:n mukaan "Kunnan tai useamman kunnan yhdessä tulee asettaa sosiaali- ja terveydenhuollon edustajista, lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntijoista sekä muista lastensuojelutyössä tarvittavista asiantuntijoista koostuva lastensuojelun asiantuntijaryhmä. Lastensuojelun asiantuntijaryhmä avustaa sosiaalityöntekijää lapsen huostaanottoa sekä sijaishuoltoa koskevien asioiden valmistelussa ja muussa lastensuojelun toteuttamisessa. Lisäksi asiantuntijaryhmä antaa lausuntoja lastensuojelutoimenpiteitä koskevan päätöksenteon tueksi."

Keski-Suomessa asiantuntijaryhmän toimintaa on koordinoanut Koske vuodesta 2009 lähtien. Ryhmän olemassaololla turvataan lain toteutuminen. Edellisen vuoden kokemusten perusteella ryhmä saa tehtäväkseen yhä moniulotteisempia asiakastilanteita, joissa edellytetään yhä vaativampaa erityisasiantuntijuutta, etenkin laki- ja psykiatrasta osaamista. Tarvittavan asiantuntemuksen saaminen konsultaatioihin lisää kustannuksia tilanteissa, joissa sitä ei ole saatavissa maakunnasta (esim. jääviys). Konsultaatiosta veloitetaan todellisten kustannusten mukaan.

Asiantuntijaryhmän toiminnan kehittäminen jatkuu.

5.3 Koulutus ja konsultointi

Koske suunnittelee ja toteuttaa maksullista koulutusta toiveiden ja kysynnän mukaan sekä toimii yhteistyökumppanina koulutusten toteuttamisessa.

Koske tarjoaa asiantuntemusta erilaisten selvitysten ja raporttien laatimiseen ja myy työpanosta muihin mahdollisiin toimialan piiriin kuuluviin asiantuntijatehtäviin.

6 KEHITTÄMIS- JA HANKE TOIMINTA

6.1 Kansa-koulu

Kansa-koulu - Sosiaalihuollon asiakasasiakirjalain toimeenpano -hanketta on toteutettu koko maassa ajalla 1.8.2015–31.12.2017 sosiaalialan osaamiskeskusverkostoa hyödyntäen. Hankkeen hallinnoijana on toiminut Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Oy, Socom. Hanke on tavoittanut arviolta 7 800 sosiaalihuollon asiakastietoa kirjaavaa ammattilaista 367 kirjaamisvalmennuksessa. Tällä hetkellä sosiaalihuollon asiakastietoa kirjaavista ammattilaisista on tavoitettu 5,5 %. Hankkeen aikana on perustettu 21 kirjaamisvalmentajien alueellista verkostoa, jotka tukevat kukin omalla toiminta-alueellaan sosiaalihuollon organisaatioiden ”siirtymistä” Kanta-palveluiden käyttäjiksi. Määrämuotoisen kirjaamisen toimeenpano on siis saatu hankkeen aikana hyvin alkuun. Koskessa työskentelevän osa-aikaisen (50 %) aluekoordinaattorin tehtävänä on ollut edistää ja tukea kuntia hankkeen tavoitteiden mukaisessa kehittämistyössä.

Kansa-koulu-hankkeelle haetaan jatkorahoitusta Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitokselta keskeneräisten toimenpiteiden jatkamiseksi. Jatkohanketta koskeva hakemus on jätetty 31.10.2017. Kansa-koulu II -hankkeessa on tavoitteena kohdentaa kirjaamisvalmennus siihen osaan sosiaalipalveluiden henkilöstöstä, joka ei vielä ole osallistunut valmennuksiin. Kansa-koulu II -hankkeen tavoitetilana on, että sosiaalihuollon asiakastietoa kirjattaessa koko Suomessa on yhtenäiset menettelytavat, jolloin sosiaalihuollon asiakasasiakirjalain vaatimukset ovat siirtyneet osaksi sosiaalipalvelujen arkea.

Kansa-koulu II -hankkeen toteuttavat 11 sosiaalialan osaamiskeskusta sekä Hyvinvointialan liitto ja oppilaitokset. Koske osallistuu hankkeeseen hankkumppanina siten, että alueen työntekijäresurssi säilyisi samana kuin tähänkin asti (50 %). Kukin osaamiskeskus verkottaa oman alueensa kunnat, kun-

tayhtymät ja maakunnat sekä Hyvinvointialan liitto yksityiset palveluntuottajat mukaan hankkeen työpakettien toteutukseen. Hallinnoijana toimii Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Socom Oy. Hanke toteutetaan 1.1.2018–31.12.2019. Kokonaiskustannukset ovat 1,2 miljoonaa euroa.

6.2 PRO SOS - Uudenlaista sosiaalityötä yhdessä rakentamassa

Valtakunnallinen ESR-rahoitteinen seitsemän sosiaalialan osaamiskeskuksen toteuttama sosiaalityön kehittämishanke toteutetaan 1.8.2016–31.12.2018. Keski-Suomen osahankkeeseen osallistuu 13 kuntaa ja kuntayhtymää: Jyväskylän kaupunki, Perusturvaliikelaitos/SOTE ky Saarikka (Saarijärvi, Kannonkoski, Kivijärvi, Kyyjärvi, Karstula), Kinnula, Pihtipudas, Viitasaari, Hankasalmi, Toivakka, Joutsa, Laukaa, Luhanka, Äänekoski, Jämsä ja Uurainen sekä yksityinen lastensuojelupalveluja tarjoava Ankkurin Huoltamo oy, Kuhmoinen jättäytyi pois hankkeesta ja siirtyy jatkossa Pirkanmaalle.

Keski-Suomen osahankkeen tavoitteena on kehittää: 1) Monialaisen palvelutarpeen arviointi- ja omatyöntekijämalli erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden kanssa tehtävään asiakastyöhön. 2) Asiakastyöhön osallisuutta ja toimintakykyä edistävä kehittäjäkumppanuustoimintamalli. 3) Systemaattinen tiedonkeruumalli, jolla yhdistetään kehittäjäkumppanuuden kautta saatua asiakaskokemustietoa sekä työntekijän ammatillista tietoa ja luoda toimintamalli, jolla kerätty tieto voidaan hyödyntää palvelujen kehittämisessä ja päätöksenteossa. Lisäksi kehitetään Kelan ja sosiaalityön välille toimivia yhteistyö- ja toimintatapoja.

Kuntien kehittämistyö kohdentuu sosiaalityön ja -ohjauksen tehtävien ja työkäytäntöjen, asiakasprosessien sekä moniammatillisen ja -alaisen työn jäsentämiseen. Tähän kytkeytyy myös monialaisen palvelutarpeen arvioinnin kehittäminen. Kehittämistyö näiden teemojen osalta jatkuu kehittäjätiimien työpajoissa ja kehittämispäivillä. Asiakkaiden osallisuus palvelujen kehittämistyössä toteutuu työllistämiseen liittyvässä sekä kehittäjäkumppanuuteen perustuvassa yhteistyössä. Asiakasosallistujia pyritään saamaan enemmän mukaan kehittäjätiimeihin. Asiakkaiden osallisuuden toteutumisen erilaisia muotoja, sitä edistäviä tai estäviä tekijöitä tarkastellaan ja etsitään pulma-kohtiin ratkaisuja Maakunnallisessa osallisuusfoorumissa, jossa on mukana maakunnassa toimivia osallisuuden edistämiseen liittyviä hankkeita ja muita toimijoita.

Hanke järjestää yhdessä Kosken kanssa työpajoja (mm. aikuissosiaalityö), joissa mallinnetaan ja jäsennetään sosiaalihuollon tehtävää ja roolia tulevassa maakunnassa. Hanketyön aikana on noussut esille sosiaalihuoltolain sovel-

tamiseen liittyviä käytännön kysymyksiä, joita jatkossa tullaan työstämään. Sosiaalihuollon kysymysten tarkastelua eri näkökulmista jatketaan Café Social -keskustelukahviloissa. Kuntien ja Kelan väliseen yhteistyöhön ja asiakasohjauksen kysymyksiin järjestetään alkuvuodesta seminaari ja myöhemmin työpajoja. Oppilaitosyhteistyö sekä yhteistyö muiden alueella toimivien hankkeiden kanssa jatkuu ja hanke toimii tiiviisti valtakunnallisessa hankeverkostossa.

6.3 Romaniasiain sosiaali- ja terveydenhuollon osaamiskeskus ROMKE

Hankkeessa pilotoidaan romaniasioiden sosiaali- ja terveydenhuollon osaamiskeskus ROMKE:n toimintaa. Tavoitteena on, että Keski-Suomeen perustettava keskus toimisi kansallisena romanien osallisuutta ja hyvinvointia tukevana toimintamallien kehittäjänä ja levittäjänä uudistuneissa sote- ja maakuntarakenteissa. Hanke toteuttaa nykytilaa koskevan selvitystyön, jonka pohjalta osaamiskeskus voi käynnistää toimintansa. Selvitystyössä keskitytään verkostoitumaan ja luomaan toiminnan rakenteita uudistuvassa sote- ja maakuntarakenteessa.

Toisena tavoitteena on selvittää, millä rakenteella tuetaan romaneja koskevan hanketoiminnan hakuprosessia, hankehallinnon osaamista sekä tulosten hyödynnettävyyttä. Kolmantena teemana suunnitellaan romaniasioiden osaamiskeskuksen roolia ja tehtäviä valtakunnallisena toimijana tutkimus- ja kehittämistyön ja koulutuksen sekä eri rahoituskanavien hyödyntämisen asiantuntijana.

Suunnitteluhanke alkaa marraskuussa 2017 ja jatkuu kevään 2018. Hankekumppaneina toimivat valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukeskus RONK, Jyväskylän kaupunki, Aluehallintovirastot, Keski-Suomen ELY-keskus, romanijärjestöt, ammatilliset oppilaitokset, korkeakoulut, THL ja Euroopan perusoikeusvirasto FRA. Hankkeeseen on osoitettu 50 000 euron rahoitus sosiaali- ja terveysministeriöstä. Hanke on osa sote- ja maakuntauudistusta. Se kytkeytyy lapsi- ja perhepalvelujen sekä hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen kärkihankkeisiin.

6.4 Rainer-hanke

Rainer-hankkeen toimenpiteillä on edistetty keskisuomalaisten romanien etenemistä kohti työelämää. Hankkeen tavoitteena on ollut tukea romanien kouluttautumista, ammatin hankkimista, työpaikkojen löytymistä sekä työssä menestymistä. Hankkeessa puretaan koulutukseen hakeutumiseen ja tut-

kintojen loppuun suorittamiseen liittyviä esteitä esimerkiksi tukihenkilötoiminnalla, perhetyöllä ja opiskelijoille räätälöidyllä valmennusohjelmalla.

Hanketta hallinnoi Jyväskylän kaupunki, osatoteuttajina toimivat Jyväskylän ammattikorkeakoulu ja Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Hanketta rahoittaa Euroopan unionin sosiaalirahasto ja Keski-Suomen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus. Hanke toteutetaan ajalla 1.6.2015–31.1.2018.

Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen rooli hankkeessa on kytkeä romaniasiat sosiaalialan osaamiskeskustoimintaan yhdeksi sen erityistehtäväksi. Rainer-hankkeessa on viety eteenpäin ROMKO-esiselvityksessä (2014) jäsenettyä suunnitelmaa valtakunnallisen romaniasiain tutkimus- ja kehittämistyön käynnistämiseksi, mikä nyt toteutuu ROMKE-suunnitteluhankkeena. Rainer-hanke jatkuu vuoden 2018 aikana vain tammikuun ajan.

6.5 Yhdessä ei olla yksin – Keski-Suomen hyvinvointiyhteistyöhanke

Yhdessä ei olla yksin -hyvinvointiyhteistyöhankeeseen *päätavoite* on vähentää asukkaiden kokemaa yksinäisyyttä ja turvattomuutta osallistumismahdollisuuksia parantamalla. *Osatavoitteena* on kartoittaa osallisuuden esteitä ja löytää osallisuusongelmiin ratkaisuja, että yksinäisyys vähenisi ja asukkaiden kanssakäyminen ja osallisuus tapahtumiin ja tilaisuuksiin lisääntyisivät.

Hankkeen toiminnan keskeisimmät kohderyhmät ovat itsensä yksinäiseksi tuntevat ikäihmiset, työttömät, ja heistä erityisesti alle 25-vuotiaat, sekä syrjäytymisvaarassa olevat lapsiperheet. Muita erityisryhmiä ovat juuri eläköityneet, leskeytyneet ja ne maahanmuuttajat joilla on heikko suomen kielen taito. Hankkeen välillistä kohderyhmää ovat yhteistyökunnat, yhteisöt, yhdistykset ja hyvinvointitoimijat maakunnassa.

Hankkeen valmistelussa todettujen projektikehittäjien (2 kpl) sijasta vuonna 2018 projektissa työskentelee yksi projektipäällikkö ja yksi projektikehittäjä. Henkilöstöresursseihin ja palkkakustannuksiin ei tule muutosta ennakkoon suunnitellusta. Valmistelun aikana 13 keskisuomalaisista kuntaa teki yhteistyösopimuksen hankkeen tavoitteiden toteuttamisesta Kosken kanssa. Pohjoisen Keski-Suomen Saarijärven-Viitasaaren seutukunnan kahdeksasta kunnasta kaikki olivat joukossa lukuun ottamatta Saarijärven kaupunkia. Sittenmin hankkeen toteutusalueeksi on liitetty myös Saarijärven kaupunki.

Hankkeen toiminta 14 yhteistyökunnassa ja sairaanhoitopiirin kanssa jatkuu. Asiantuntijaryhmät kokoontuvat hankkeen kohderyhmien mukaisten tee-

mojen äärelle ja kuntien hyvinvointikoordinaattoreihin pidetään säännöllisesti yhteyttä. Kuntien kanssa käytyjen neuvottelujen tuloksena hanke keskittyy niihin kohderyhmiin ja teemoihin, jotka paikallisesti on tunnistettu ja yhdessä sovittu.

Hankesuunnitelman mukaiset alkukartoitukset yksinäisyyden kokemuksista ja osallisuuden esteistä tehtiin loppuvuodesta 2017 Kyyjärvellä ja Äänekoskella. Selvitysten analysointi, johtopäätökset ja tuloksista tiedottaminen jäävät alkutalveen 2018. Kartoituksissa löytyneet toiminnan tarpeet viedään jatkotyöskentelyyn yhdessä paikallisten toimijoiden kanssa.

Hankkeen selvitykset toimijoista ja toimitiloista muissa hankekunnissa jatkuvat. Vuonna 2017 saadut kokemukset pienryhmätoiminnasta hankekunnissa vakiinnutetaan paikallistoimintaan, kuten vapaaehtoistyö ja vertaistuki vanhustoiminnassa etenkin sivukylillä (Elämän Virtapiirit) ja Minna Sillanpää -säätiön lanseeraama tukitoiminta yksinäisille ikäihmisille sekä soveltaen myös mielenterveys- ja/tai päihdekuntoutujille. Hanke keskittyy vuonna 2018 erityisesti syrjäytymisvaarassa olevien lapsiperheiden tukityöhön, sillä muutoin tämän kohderyhmän huomioiminen on vaarassa jäädä hankkeen tavoitteista jälkeen. Huono-osaisten ja taloudellisesti heikossa asemassa olevien keskuudessa yhteistyötä tehdään kuntien ja seurakuntien perhetyön kanssa sekä toimialan järjestöjen kanssa (esim. Suvimäen Klubitalo, Sini-nauhaliitto, Katulähetys, Pesäpuu, MLL ja Pelastakaa Lapset).

Hankkeen toimintaa tulevana vuonna kuvaa hyvin termi kokeilujen vuosi, jolloin sovelletaan erilaisia osallistavia tekniikoita ja paikallisia ratkaisuja asukkaiden yksinäisyyden vähentämiseen ja syrjäytymisen ehkäisemiseen. Näitä ovat esim. yhteisruokailut, kävelylenkit, keskustelukerhot ja osallistavat työpajat. Näiden toteuttamiseen yritetään saada paikallisia toimijoita mukaan, jolloin toiminnan juurruttaminen kortteleihin ja kyliin varmistuisi. Nuorten työttömien keskuudessa yhteistyökumppanit löytyvät kuntien etsivän nuorisotyön toiminnasta ja kuntakohtaisista työllistämispalveluista sekä kolmannen sektorin toimijoista, kuten Karstulan Varstaajat, Kehräkumppanit ja Viitaseudun Kumppanuus.

Vuoden 2017 aikana hanke on selvittänyt kuntien asukkaiden hyvinvoinnin tekoja ja paikkoja, jolloin on voitu havaita suuri vaihtelu sekä hyvinvoinnin että yksinäisyyden kokemuksissa. Kuntiin on vaihtelevasti syntynyt hyvinvointitupia ja perhekeskuksia. Matalan kynnyksen kansalaisten olohuone -konseptille on edelleen suuri kysyntä ja tässä tarkoituksessa hanke jatkaa alkanutta yhteistyötä kuntien kirjastojen kanssa, mm. digiosallisuuteen liittyen. Kaikissa hankekunnissa ei vielä riittävästi ole tehty hyvinvointikertomustyötä tai nimetty kuntaan hyvinvointivastaavaa. Hanke tukee kuntien

suuntausta hyvinvointia tuottavaan ja terveyttä ennaltaehkäisevään työhön sekä asukkaiden omaehtoiseen aktiiviseen kuntalaisuuteen järjestämällä paikallisia ja alueellisia tilaisuuksia. Näiden toteutuksessa huomioidaan maakunnan muut hyvinvointihankkeet, valtakunnalliset kärkihankkeet sekä niiden kenttätö kunnissa. Yhteistyökumppaneita ja järjestöväkeä kohdataan 1/2-vuosittain Kosketus-verkostotapaamisissa. STEA-rahoitteisten yksinäisyshankkeiden yhteinen Keski-Suomen seminaari 'Sanoja yksinäisyydestä' pidetään 2.2.2018 Jyväskylässä. Seminaari antaa tietoa yksinäisyyden syistä ja esittelee yksinäisyshankkeiden ratkaisutapauksia (Finfamiks ry, Muutostila ry ja Koske). Seminaari on tarkoitettu kuntien yhteyshenkilöille ja vapaaehtoisille.

Hanke tiedottaa ja viestii aktiivisesti Koskeverkko.fi -kotisivuilla ja sosiaalisessa mediassa. Vuonna 2018 käynnistetään oma blogi, jonka palstoilla pohditaan, miksi on vaikea tulla yhteisölliseen tai osallistavaan toimintaan mukaan. Sekä kotisivuilla että blogissa tuodaan esille myös keskisuomalaisia tarinoita onnesta, sen tilanteista ja tuottajista. Onnellisuudesta on lyhyt matka hyvinvointiin.

6.6 Keski-Suomen hyvinvoinnin osaamiskeskittymä (KeHO)

KeHO on keskisuomalaisia sosiaali- ja terveystieteiden, liikunta- ja urheilualan toimijoita sekä hyvinvoinnin osaajia yhteen kokoava monialainen verkosto, jonka päämääränä on ihmisten terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen. Koske on yksi KeHO:n kehittämiseen sitoutuneista kuudestatoista organisaatiosta. Tavoitteena on, että Keski-Suomessa toimii kansainvälisesti kilpailukykyinen terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen, sosiaalisen hyvinvoinnin, liikunnan, urheilun ja kuntoutuksen osaamis- ja yrityskeskittymä. KeHO:n toiminta tapahtuu kuuden työryhmän (tutkimus, innovaatio, koulutus, hanke, viestintä, ohjausryhmä) työskentelyn kautta, joihin Kosken johtaja ja suunnittelija osallistuvat. Vuodelle 2018 KeHO:n toimintaa on ehdotettu suunnattavan tutkimuksen, koulutuksen ja kehittämisen valmisteluun Keski-Suomen sote- ja maakuntauudistuksessa.

6.7 Hankeyhteistyö

Koske on yhteistyökumppanina seuraavissa alueella meneillään olevissa hankkeissa:

- **Osallistava terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen PROMEQ** (2016–2018/2019). Viiden yliopiston ja kahden tutkimuslaitoksen muodostama konsortiohanke on osa Suomen Akatemian Strategisen

tutkimuksen neuvoston rahoittamaa ohjelmaa Terveys, hyvinvointi ja elämäntavat. Hankkeen tavoitteena on kehittää näyttöön perustuvia, eri kohderyhmiä puhuttelevia ja kustannusvaikuttavia menetelmiä terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen. Koske on yhteistyökumppanina Jyväskylän yliopiston toteuttamissa työpaketeissa 4 (pitkäaikaisyöttömät) ja 6 (65 vuotta täyttäneet sosiaali- ja terveyspalveluiden monikäyttäjät). Kosken johtaja toimii hankkeen yhteiskunnallisen neuvonantajaryhmän varapuheenjohtajana.

- **Kukoistava kotihoito - Keski-Suomen ikäihmisten kotona pärjäämisen tuen uudistus (2016–2018).** Ikäihmisten ja omaishoidon kärkihankkeen tuloksena maakunnassa on asiakaslähtöinen, vaikuttava ja kustannustehokas ympärivuorokautinen kotihoito. Kosken kytkenvät hankkeeseen liittyvät arvokkaan kotihoidon ja kotihoidon palvelulupauksen määrittelytyöhön Kosken laajojen verkostojen ja sosiaaliasiamiestoiminnasta kertyneen asiakaskokemusten ja palvelujen laatu-tiedon avulla. Yhteistyötä tehdään mm. sosiaali- ja terveydenhuollon päivystyksen kehittämisessä sekä osana vanhustyön johdon työkokouksia.
- **Keski-Suomen lasten ja perheiden parhaaksi (KSLAPE) (2017–2018)** Keski-Suomessa toteutettavassa lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa Koske on mukana lasten- ja perhepalvelujen sekä lastensuojelun avaintoimijoiden verkostomaisen toimintamallin muotoilussa ja pilotoinnissa maakunnan ja yhteistyöalueen tutkimus- ja kehittämiskeskenteessä (OT-keskus). PRO SOS -hanke tekee yhteistyötä KSLAPE:n kanssa mm. monitoimijaisen arvioinnin kehittämisessä. Kosken johtaja on jäsenenä valtakunnallisessa LAPE-hankkeen OT-työryhmässä.
- **Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämishanke (SOSKU) (2015–2018)** SOSKU-hankkeessa sosiaali- ja terveyspalveluiden ammattilaiset ja asiakkaat ideoivat, luovat, kehittävät ja testaavat yhdessä sosiaalisen kuntoutuksen toimintamalleja. Keski-Suomessa toimii kaksi osahanketta, Jyväskylässä ja Laukaassa. Kosken roolina on toimia hanketyön tukena ja linkkinä maakunnalliseen kehittämiseen, erityisesti PRO SOS -hankkeen kautta.

7 KOSKEN TALOUS

Keski-Suomen Sosiaalialan osaamiskeskuksen vuoden 2018 taloussuunnitelu on ollut johdonmukaista aikaisempien vuosien jatkumoa. Kosken talousrakenne sinällään säilyy ennallaan, mutta toimintaympäristössä jatkuvat muutokset vaikuttavat edelleen talouden perustaan. Työvoima- ja elinkeinohallinnon, sosiaalihuollon ja palvelurakenteen lainuudistuksilla tulee olemaan vähintäänkin välillisiä taloudellisia vaikutuksia tulevana budjettivuotena.

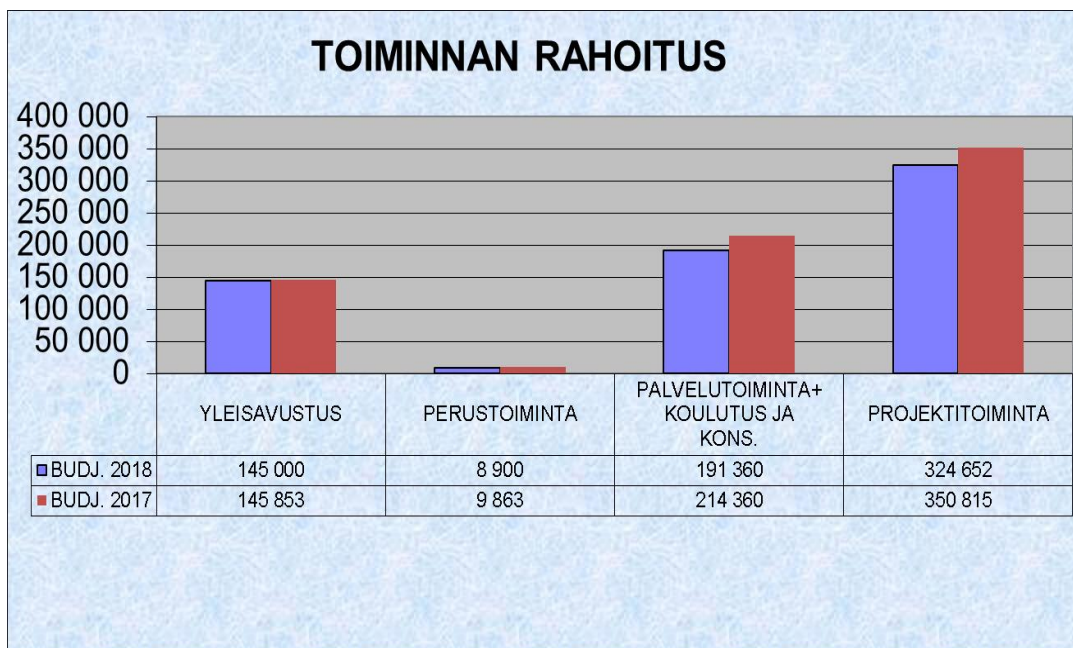
Vuonna 2018 kokonaistuottoja ennakoidaan kertyvän yleisavustus mukaan lukien 524 912 euroa, missä on noin 50 000 euroa kuluvaan vuoteen vähemmän. Tilinpäätöstoteumaan 2016 verrattuna kokonaistuotto-olettama on noin 80 000 eur suurempi

Palvelutoiminnan tuottoja arvioidaan kertyvän yhteensä 172 000 euroa, mikä on noin 9 000 euroa kuluvaan vuoteen vähemmän. Jatkavista toiminnoista sosiaaliamiehen palvelun tuottoja arvioidaan kertyvän kuluvaan vuoden budjetin mukaisesti 99 100 euroa, lastensuojelun erityissosiaalityöntekijän palvelujen tuottoarvio on 58 000 euroa. Konsultoivan varhaiserityisopettajapalvelun sopimustuotto sitä vastoin vähenee arvioidusti 15 000 euroon, mikä on 26 000 euroa kuluvaan vuoden arvioita vähemmän. Konsultointi- ja koulutusmyyntitavoite on 14 000 eur, mikä vastaa jokseenkin kuluvaan vuoden tavoitetta.

STM:n valtionavustusta on budjetoitu 145 000 euroa, mikä noin neljänneksen kokonaisrahoituksesta. Summa vastaa vuoden 2017 tasoa.

Budjetoidut ja varmistuneet hankerahoitukset ovat yhteensä 324 302 euroa. Ne koostuvat STEA-rahoitteisesta Yhdessä ei olla yksin -projektista (169 638 euroa), KansaKoulu-hankkeesta (31 139), PROSOS-hankkeesta (79 385) sekä Romke-hankkeesta (44 140). Tämä kattaa hieman vajaa 45 % yhdistyksen kokonaisrahoituksesta.

Päätoimialoittain budjetoidut jakaumat vuonna 2018–2017 ovat seuraavat:

Kulupuolen suurimman erän muodostavat henkilöstömenot, joita oletetaan kertyvän vajaat 485 983 euroa, mikä on edellisvuosien tavoin vajaat 2/3 kokonaiskuluista. Budjetoituja henkilötyövuosia on 8,6 (9,0). Vuokramenoja kertyy kuluvan vuoden tason mukaisesti 54 400 euroa. Muut toimintakulut ovat noin 117 340 euroa. Tulevalle vuodelle ei korvausinvestointeja ole.

Kosken budjetti 2018 osittaa tulo-meno-tasapainoa 12 189 euron ylijäämällä. Kannattavuuden lisäksi taloudenhoidossa tavoitteena on suunnitelmallisuuden ja riittävän maksuvalmiuden ylläpitäminen. Näiden kolmen peruskriteerin täyttymisellä on olemassa kohtuullisen riskittömät edellytykset.

Kosken palvelutoiminta katsotaan sekä arvonlisä- että tuloverotettavaksi elinkeinotoiminnaksi. Vuoden 2016 verotuspäätöksessä verotettavan tulon määrä oli 24 253 euroa, mistä veronmaksua 4 905 euroa. Yhdistyksen toiminnalle on kuitenkin haettu verohuojennusta verovuosille 2016–2019. Sen päätöstä ei ole tätä kirjoitettaessa vielä saatu.

	BUDJ. 2018	BUDJ. 2017	TOT-% B18-B17	TP 2016	TOT-% B18-TP16
VARSINAISEN TOIMINNAN TUOTOT					
Toimintatuotot	172 260,00	195 560,00	88,1	217 622,77	79,2
Koulutus- ja konsultointituotot	14 000,00	13 700,00	102,2	16 738,56	83,6
Muut tuotot	338 652,00	365 777,56	92,6	207 710,97	163,0
VARSINAINEN TUOTOT YHTEENSÄ	524 912,00	575 037,56	91,3	442 072,30	118,7
VARSINAISEN TOIMINNAN KULUT					
HENKILÖSTÖKULUT					
Toimihenkilöiden palkat	-320 361,30	-354 370,99	90,4	-246 619,13	129,9
Tuntipalkat	-8 025,00	0,00	0,0	-1 092,00	734,9
Muut palkkamenot	-76 139,58	-57 102,67	133,3	-53 346,65	142,7
Sosiaalikulut	-81 457,07	-91 065,40	89,4	-65 981,56	123,5
HENKILÖSTÖMENOT YHTEENSÄ	-485 982,95	-502 539,06	96,7	-367 039,34	132,4
TOIMITILAVUOKRAT					
Toimitilavuokrat	-54 400,00	-60 188,00	90,4	-57 509,28	94,6
VUOKRAT YHTEENSÄ	-54 400,00	-60 188,00	90,4	-57 509,28	94,6
MUUT KULUT					
Matka- ja majoituskulut	-37 700,00	-44 304,00	85,1	-21 605,23	174,5
Henkilöstön koulutuskulut	-5 000,00	-7 020,00	71,2	-4 668,04	107,1
Muut henkilöstökulut	-800,00	0,00	0,0	-1 288,60	62,1
Muut vuokrat	-10 200,00	-7 150,00	142,7	-7 794,31	130,9
Aine- ja tarvikeostot	-2 450,00	-1 830,00	133,9	-602,57	406,6
Käyttö- ja ylläpitokulut	-9 040,00	-18 090,00	50,0	-17 602,92	51,4
Myynti-markkinointikulut	-1 500,00	-3 000,00	50,0	-1 727,68	86,8
Edustuskulut	-150,00	-300,00	50,0	-711,61	21,1
Konttori- ja hallintokulut	-16 400,00	-26 267,00	62,4	-28 047,37	58,5
Vakuutukset	-1 750,00	-1 600,00	109,4	-1 596,78	109,6
Ostetut palvelut	-32 350,00	-46 411,42	69,7	-34 689,39	93,3
MUUT KULUT YHTEENSÄ	-117 340,00	-155 972,42	75,2	-120 334,50	97,5
TOIMINTAKULUT YHTEENSÄ	-657 722,95	-718 699,48	91,5	-544 883,12	120,7
KÄYTTÖTALouden JÄÄMÄ (+/-)	-132 810,95	-143 661,92	92,4	-102 810,82	129,2
SATUNNAISERÄT					
	0,00	0,00	0,0	-3,18	0,0
YLEISAVUSTUKSET					
	145 000,00	145 853,00	99,4	145 080,00	99,9
TUOTTOJÄÄMÄ ennen tilinpäätössiirtoja	12 189,05	2 191,08	556,3	42 266,00	28,8

K O S K E
KESKI-SUOMEN
SOSIAALIALAN
OSAAMISKESKUS

Julkaisija

Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus

Osoite:

Matarankatu 4
40100 Jyväskylä

koskeverkko.fi